Medlemsinformation 1 - nyhetsbrev Mars 2023

UKF

Årgång 37

Guidning vid Skysta sågkvarn

söndagen den 2 april kl 11.00

samling vid Sätra gård (norr om Ragn-Sells anläggning vid Högbytorp)

Om du inte har bil kan vi hämta upp dig vid Bro station kl.10.30.
Vi besöker en plats som är svårtillgänglig för allmänheten, nämligen resterna från den gamla kvarn- och torpplatsen Kristersberg i Bro-skogen. Vi åker med egna bilar (samåkning) på en skogsbilväg fram till platsen. Vid kvarnplatsen är terrängen något kuperad att gå i.

Gratis för UKF-medlemmar, övriga 40 kr/person (swish går bra). Sammanlagt tar utflykten ca 3 timmar. Ta gärna med fika!
Max 15 deltagare. **Föranmälan krävs – senast fredag 31 mars**.

Kontakta Ulf Björkdahl, telefon 070-573 0134.

Föredrag: Ortnamn i trakterna runt Bro
Hembygdsgården Klint tisdagen den 12 april

Forskningsarkivarie **Kristina Neumüller** från Institutet för språk och folkminnen i Uppsala kommer till oss och pratar om ortnamn och ortnamnstyper som förekommer i området kring Bro. Föredraget inleds med en introduktion till ortnamn och ortnamns-forskning, för att sedan inrikta sig på de namntyper som är karakteristiska för trakten och på enskilda namn, från äldsta tid och fram till idag.

Inträde 40 kr/person och då ingår kaffe/te med dopp.
Servering från kl. 18.30. Föredraget börjar kl. 19.00

Bro-Lossa hembygdsförening och UKF önskar Dig välkommen.

Vi vill bli fler - Vinn en lunch!

Nu ger vi dej ett frivilligt uppdrag - Värva en medlem! Om du värvar minst en ny medlem till föreningen bjuder vi på lunch med alla värvare samlade i trevlig miljö.

Reglerna är enkla:

- Du måste själv vara UKF-medlem
- Meddela UKF vilken/vilka person du har värvat, till Hans Borgström tel. 070 5716124
- Värvning anses ha skett när den nya medlemmen har betalat medlemsavgiften på UKF:s konto, men **senast 15 juni 2023**.

Föreningen för **Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut**

Ordförande: Hans Borgström, Gammeldansvägen 21, 19637 Kungsängen
Sekreterare: Ulf Björkdahl, Gamla Landsvägen 1, 19630 Kungsängen
Postadress: UKF, c/o Hans Borgström, Gammeldansvägen 21 19637 Kungsängen

Medlemsavgift 150:-
Pg 275894-4
ukf@ukforsk.se
www.ukforsk.se

UKF Årsmöte 2023.

Nu är det bestämt. UKF årsmöte 2023 skall hållas den 31 maj 2023.
Det är därför dags att skriva en **motion** till årsmötet. **Styrelsen vill ha din motion senast 1 maj 2023**.

I år återupptar vi traditionen att kombinera årsmötet med ett evenemang. Vi får lyssna till en gammal bekanting nämligen Johan Westre som spelar tillsammans med sin fru Kristina.
Mer om årsmötet kan du läsa i kommande nyhetsbrev och på hemsidan.

Tips om kommande evenemang 2023

Prel. i mitten av Maj.
Stockholms-Näs Hembygdsförening och UKF besöker tillsammans **Aspviks kvarn.**
Se kommande annonser i UBRO, UKF hemsida och affischer.

---

23 Maj 2023.
Föredrag i Församlingshemmet i Kungsängen.
Ulf Björkdahl berättar om Kyrkbyns och Tibbles tidigare betydelse och hur en ny tätort så småningom började växa fram.
Kyrkan arrangerar och föredraget är öppet för alla.

---

31 Maj 2023
Johan Westre och Kristina Bennet-Westre
spelar och sjunger vid en konsert som hålls direkt efter UKF årsmöte.
Se mer om detta i kommande annonsering.

Prel. juni 2023
Platser i Gamla Bro. Sophie Ehn-Hedin guidar och berättar.
Se kommande annonser i UBRO, UKF hemsida och Nyhetsbrevet.

Prel. sept. 2023
UKF, Bro-Lossa HBF och Stockholms-Näs HBF besöker tillsammans **Bro Hof slott.**
Se kommande annonser i UBRO, UKF hemsida och Nyhetsbrevet.

Hösten 2023
Föredrag om trädgårdsarkitekten Knut Bovin och örtagården Fagerlid i Kungsängen

---

Hösten 2023
Vandring längs häradsgränsen

Ordförande har ordet

Kristian Look i ”På spåret” frågar ”Vart är vi på väg”. Frågan ställs i ett trevligt sammanhang men mot bakgrund av den våldsspiral som bl.a. Upplands-Bro befinner sig i, har frågan en allvarligare dimension. Det känns som att något är på väg åt fel håll. Det gamla och lugna Upplands-Bro har fått sig en törn. Svaret på Kristians fråga vet jag inte men jag dristar mig dock till att påstå att det är det moderna samhällets puls som gör att hembygdskänslan minskar. Kommunens expansion innebär dessutom att många i vårt samhälle har en hembygd någon annan stans och det blir svårt att ta till sig vår hembygd. Upplands-Bro blir en plats som är bra att bo på. Visste man mer om platsen skulle man säkert inse att den är värd att värna. Om det är sant behöver vi öka intresset för vår lokalhistoria. Berättelser om vår bygd och dess människor är ett viktigt verktyg som skapar förståelse för hur vår bygd utvecklats. ”Varför ser det ut som det gör” får sin förklaring. Det bästa vore om alla i Upplands-Bro kunde ta del av denna kunskap. UKF har under 40 års tid spridit kunskap om vår bygds kulturarv. Men mer behövs. I det korta perspektivet behöver vi bli fler medlemmar i UKF som tar del av våra berättelser. I nyhetsbrevet kan du läsa mer om vår kampanj.

Under året får du många tillfällen att skaffa dig ny kunskap om vår bygd. Vi bjuder på föreläsningar och guidningar på olika platser i vår bygd. Några av evenemangen sker i samverkan med Bro-Lossa och Stockholms-Näs hembygdsföreningar.
Två av evenemangen sker dessutom på platser som i praktiken är stängda för besökare. Utnyttja därför tillfället att ta del av en dold del av vårt kulturarv.

Jag kan dessutom berätta att UKF blivit inbjuden av kommunen att delta i en arbetsgrupp vars uppgift är att utforma skyltar som skall sättas upp på en rad platser i Bro samhälle. Skyltarna skall berätta om de aktuella platsernas historia. Ett bra exempel på hur man kan sprida berättelser om vår bygds kulturarv. Arbetet pågår för fullt. Vi återkommer med mer information om detta.

Avslutningsvis vill jag nämna att den viktiga digitaliseringen av UKF:s ljudband med röster från människor i bygden är klart. Denna bit av kulturarvet har således räddats genom Håkan Ehns och Lars Thorsbergs mödosamma arbete.

Vid en genomgång av Börjes Sandéns efterlämnade dokument upptäcktes av en händelse ett dokument som skrivits för drygt 50 år sedan av dåvarande förste antikvarien, docent Björn Ambrosiani och antikvarien, fil. kand Carl-Filip Mannerstråle med anledning av Kungl Svea Livgardets invigning den 27 maj 1970 av regementets anläggningar i Kungsängen. Syftet med dokumentet var dels att minna om invigningen men att dessutom ingå i en broschyr för att ge kommande medarbetare vid regementet en orientering om den nya arbetsplatsen och dess miljö.

Även om dokumentet har 50 år på nacken är dess innehåll fortfarande aktuellt och utgör en intressant sammanfattning av skjutfältets kulturhistoria väl värt att publicera i nyhetsbrevet.

När du läser texten tänk på att många av formuleringarna syftar på situationen 1970 och att språkbruket är en aning föråldrat.

Texten publiceras med tillstånd av Livgardet. Bilderna du ser i artikeln har lagts till av UKF.

Kungsängenfältets kulturhistoria

När beslutet om flyttning av det militära övningsfältet norr om Stockholm, det s.k. Järvafältet, fattades år 1962 riktades blickarna på allvar mot det område som nu är färdigt att tas i anspråk för Svea livgarde. Endast i undantagsfall hade viss tätbebyggelse börjat uppstå i dessa trakter. Flera av gårdarna hade arkitektoniskt och kulturhistoriskt värdefull bebyggelse från 1600-1700-talen. Genom inventeringen för den ekonomiska kartan visste man, att här fanns ett stort antal fasta fornlämningar. Fynd från arkeologiska utgrävningar var däremot sällsynta.

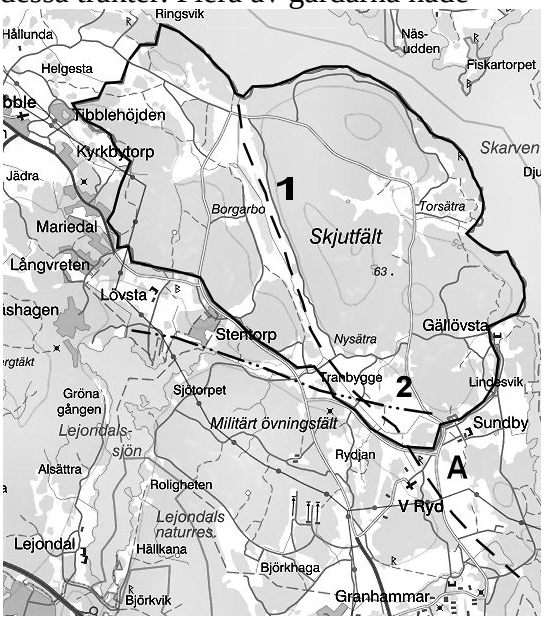

Så gott som hela området ingår i Västra Ryds och Håbo-Tibble socknar. Särskilt i områdets centrum omkring Västra Ryds kyrka finns många gravfält. De största ligger på en åkerholme öster om kyrkan omkring ett större röse, vid Mjölnarstugan söder om kyrkan, vid Skogsborg väster om kyrkan och intill Klockargården omedelbart söder om kyrkan. Andra grupper av gravfält ligger på Tälgby backar, omkring Uppgården vid Tranbygge samt vid Torsätra. I övrigt är gravfälten ganska små och de enstaka, spridda fornlämningarna sällsynta. En anknytning mellan gravfälten och de gamla gårds- och byplatserna tycks emellertid föreligga.

Synbarligen utgör dessa olika element delar av ett av åkerbruk och boskapsskötsel präglat kulturlandskap. Människan har genom årtusenden påverkat naturen och lämnat spår efter sig överallt. Det landskap hon först valde var nära anknutet till de äldre strandlinjerna i området. Dessa låg under järnåldern, 500 före Kristus -100 efter Kristus, 5-0 meter högre än den nuvarande stranden. Mälarfjärdarna var då större, med öppna havsvikar, som skar djupt in i landet. Uppland var vid periodens början fortfarande så gott som en skärgård utan fasta landförbindelser. De centrala delarna började växa ihop men de nuvarande dalstråken var fortfarande i regel vattenfyllda.

Sprickdal Ryd
Sedd från kyrkan i Västra-Ryd

Dessa dalstråk är i regel sprickdalar. Dalarna har uppstått genom att den

Sprickdal Ryd
Sedd från kyrkan i Västra-Ryd

uppländska urbergsplatån brutits sönder efter ett par sprick-system. De mellan sprickorna kvarstående "öarna" av urberg har sedan förskjutits i förhållande till varandra. Genom landhöjningen kan deras krön numera luta något. På Kungsängsfältet är detta tydligt markerat. Den starkt markerade dalgången från Negelstena förbi Västra Ryds kyrka till Lillsjön vid Granhammar är en sådan sprickdal (*se bild ovan och 1 i kartan*), som länge har varit en havsvik.

Dess vattendelare ligger mitt för Västra Ryds kyrka. Denna sprickdal tväras av en rad parallella spricklinjer vid Torsätra, vid Sundby-Tranbygge-Lejondalssjöns nordost-spets *(se 2 i kartan)* samt vid Granhammar-Mjölnarstugan. I korsningarna mellan dessa dalar och huvuddalen har ofta uppstått zoner med ett sönderbrutet landskap. Här finns förutsättningar för jordbruk i större skala. Detta framgår också klart av belägenheten av gårdarna och av gravfälten.

De äldsta fornlämningarna i området är rösen som ligger vid vattendelaren i Rydsdalen (*se A i kartan)* och på de numera skogklädda höjderna ut mot Mälarfjärdarna nordväst om Torsätra och norr om Tälgby. Det största röset ligger på vattendelaren mitt för Västra Ryds kyrka. Det är 25 meter i diameter och nära 3 meter högt, ett av de största i hela mälaområdet. Det har anlagts vid en tidpunkt, då vattnet nådde nästan ända fram till röset från tre sidor.(se bild nedan).

Röset i Västra-Ryd

De spridda rösena är inte särskilt många. Inte heller följande period, den äldre järnåldern, 500 före Kristus till 500 efter Kristus, är särskilt väl representerad. Gravfälten brukar under denna period i Mälaområdet vara varierande både vad beträffar gravformernas utseende och storlek. De består i regel av väl byggda och ganska låga, nästan osynliga stensättningar. Gravfältet omedelbart söder om kyrkan och gravfältet vid Skogsborg är typiska exempel. Intetdera är utgrävt, så vi kan endast jämföra med andra delar av mälaområdet., men troligen representerar dessa gravfält med sina cirka 100 registrerade fornlämningar en enda, mycket

Åkerholmen som tidigare fungerade som vattendelare och som idag gömmer röset.

långvarig bebyggelse.

Den stora bebyggelseexpansionen har skett under yngre järnåldern (500—1100 e Kr). Till denna tid kan man föra så gott som alla de gravfält vi känner i området utom de just nämnda vid kyrkan och Skogsborg. Även där gårdar numera saknas vet man, att det tidigare har funnits en bebyggelse, som under 1600-talet har lagts in under de då nyskapade säterierna, Torsätra, Lövsta, Negelstena och Tranbygge. På samma sätt har Granhammar tillkommit redan under medeltiden. Att döma av gravfälten har Kungsängenfältet under vikingatiden, d v s vid den förhistoriska tidens slutskede, varit så gott som fullbyggt.

All jord har tagits i anspråk av gårdar och byar. Utvecklingen under den historiska tiden medförde visserligen en viss förtätning i form av bybildning på de gamla gårdarnas grund och upprättandet av torp på utmarkerna. Säteribildningen under stormaktstiden, 1600-talet, motarbetade denna utveckling, då man lät avhysa gårdarna i byarna och bygga en större anläggning, en herrgård, i stället. Torpbildningen fortsatte emellertid i kraftigare skala. Man byggde ofta torp åt jordbruksarbetarna och åt olika hantverkare, som var knutna till godset.

Då kristendomen vann insteg i bygden var det naturligt att kyrkan uppfördes i socknens centrum. Då de äldsta partierna i den nuvarande kyrkobyggnaden hänföres till 1200-talet har man skäl antaga att det tidigare funnits en kyrka av trä, troligtvis på samma plats. I bevarade handskrifter nämnes kyrkan först 1294. Den oansenliga romanska byggnaden utvidgades och ombyggdes under medeltiden vid ett flertal tillfällen. I och med att tornet uppfördes 1768 erhöll kyrkan i allt väsentligt sitt nuvarande utseende.

Säteribildningen satte för århundraden sin prägel på området. Redan under medeltiden var *Granhammare* gård känd som en värdefull egendom, som vid 1200-talets slut tillhörde Uppsala domkyrkas byggnadshytta. Bland senare ägare märks den under Gustav Vasas befrielsekrig så berömda Arent Persson från Ornäs. Mot 1500-talets slut då adelns inflytande och makt förstärks, kommer detta till uttryck bland annat i rätten att bilda säterier, med frihet från olika slags skatter som i vanliga fall åvilade hemmanen. Säteribildningens omfattning illustreras av att av Bro härads 135 hemman var ungefär 100 frälsehemman. En förutsättning för friheten var bland annat, att gården hade ett boningshus, värdigt ägarens ställning.

Så antecknas år 1679 att Väst-Tibble i Håbo-Tibble socken hade en ny byggnad med en sal och fyra kamrar. Byggnader med denna enkla karolinska planlösning har bevarats på Lövsta och Sundby. Från denna tid stammar även flygelbyggnaden på. Tranbygge. Dessa ofta oansenliga timmerbyggnader fyllde emellertid inte senare tiders anspråk, utan ersattes på sina håll av mer påkostade stenhus., Granhammars Herrgård uppfördes t ex på 1740-talet efter ritningar av arkitekten C Hårleman. Denna intressanta byggnad förhöjdes 1804 med ännu en våning. Även den nu rivna herrgårdsanläggningen på Torsätra torde ha blivit uppförd under 1700-talets förra hälft, men där hade man ännu intill 1800-talets början bibehållit den slutna mangården som är utmärkande för forna tiders byggnadsskick.

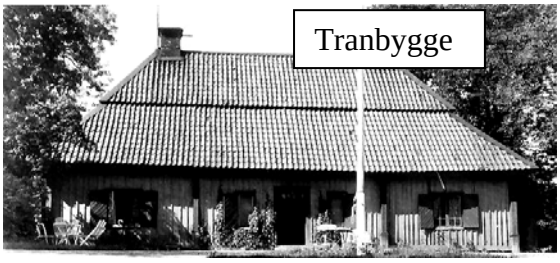
Tranbygge

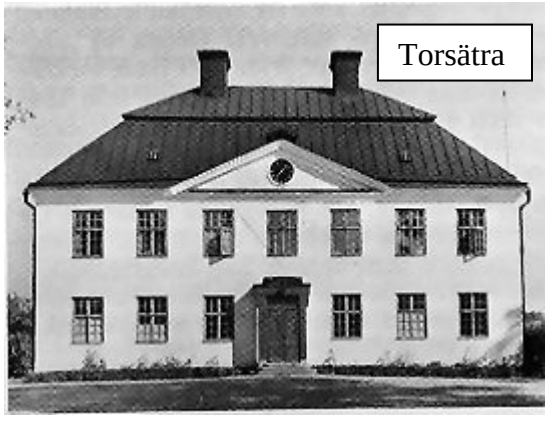
Torsätra

Även om det gamla kulturlandskapet fortfarande synes relativt opåverkat kan vissa förändringar spåras. De flesta torpen har redan nedlagts, en viss sommarstugebebyggelse har kommit in i området vid Skogsborg och vid Lövsta i Håbo-Tibble, vissa marginaljordar med sämre växtkraft har planterats igen med barrskog. Som överallt i landet plöjes efter laga skiftet på 1800-talet betesmarker och ängar upp till åker. Tidigare var själva åkerytan relativt obetydlig och större delen av den öppna jorden användes för slåtter och bete. Dessa marker var i regel belägna närmast vattnet

och skogen medan åkerjorden låg i gärden runt bytomten. De nya fälten utmärkes av moderna, raka dikessystem och fältgränser anpassade till maskindrift. Det fortfarande lönsamma jordbruket avspeglas i förhållandet att ännu hade endast obetydliga arealer kommit i riskzonen för nedläggning.

Lövsta

Gravfälten är bebyggelsehistoriska dokument, som avslöjar tiden för gårdarnas tillblivelse. Vad är då ett gravfält? Det är en samling gravar, rösen, högar, fyllda, övertorvade stensättningar, domarringar eller skeppssättningar. De senare gravtyperna förekommer relativt sällan och det finns ej heller något exempel inom Kungsängen-fältet.

Avgörande för gravfältets storlek är den tidsrymd under vilken det har använts. Däremot synes inte bebyggelsens storlek spela någon större roll. Denna har tydligen bestått av ensamgårdar med i regel endast ett hushåll. Först fram emot slutet av vikingatiden, cirka år 1000 efter Kristus synes en viss ökning av antalet invånare inom varje enhet ha inträffat. Detta antagande bygger på iakttagelser från många under senare år företagna arkeologiska utgrävningar. Det visar sig nämligen att ju större gravfältet är, desto längre tidsrymd täcker det. 40—50 gravar motsvarar ofta en tid av flera hundra år. Med det primitiva jordbrukarsamhällets förhållanden måste man räkna med att ett hushåll har avsatt 20-40 gravar per århundrade. Gravfälten är alltså även i sin nuvarande storlek sällan fullständiga begravningsplatser för hela det hushåll, som kan antagas ha bott i gården invid gravfältet.

I samband med utbyggnaden av Kungsängensfältet har vissa kulturhistoriska undersökningar genomförts. Detta beror på att övningsanordningar byggts ut inom fältet och på risken att fornlämningar skadas genom övningar eller skarpskjutning. De viktigaste undersökningarna har utförts vid Uppgården intill Tranbygge och vid Torsätra. Vidare har byggnadsbeståndet inom fältet uppmätts och beskrivits. På så sätt har en ovärderlig, dokumentation av fältets tidigare förhållanden upprättats.

Vid Uppgården intill Tranbygge undersöktes några enstaka rösen och ett gravfält med ett 30-tal jämnstora stensättningar. De döda hade bränts och deras ben påträffades i brandlager och hartstätade askar, en blandning som är vanlig under folkvandringstiden (400-500 e Kr). De föremål som på-träffades, bronsnålar och benkammar, bekräftar denna datering.

Torsätraundersökningen gav ett mera komplicerat resultat. Det till att börja med tämligen begränsade fornlämningsområdet visade sig snart innehålla gravar i två skikt och därunder ett boplatslager. Gravarna är i första hand sena och tillhör forntidens slutskede, 1100-talet, men ett antal av dem tillhör även tidigare århundraden. Ett flertal av dem är skelettgravar från fältets yngsta period. Särskilt en av dessa var intressant. Överst i nedgrävningen under stensättningen låg ett halvmeterstort stenklot ornerat med en inhuggen linje runt om och där ovanför ett par korsade linjer, tillsammans ett solkors. Sådana stenar brukar tillhöra järnålderns mitt men påträffades här i en grav från omkring år 1000.

De många sena gravarna på Torsätragravfältet antyder, att den tidigare ensamgården efter år 1000 förändrats till en by. Den redovisas senare på 1500-talet som 3 gårdar om sammanlagt 4 markland och säteriet Torsätra bebyggdes omkring 1700.

Nyckelstenen

Vid vägen över fälten väster om Torsätra stod också ett par runstenar, som nu är intagna till Statens Historiska Museum i Stockholm. Torsätra ger sålunda genom sina olika kulturminnen en ovanligt fyllig bild av kontinuiteten i svensk bebyggelsehistoria från yngre järnåldern till våra dagar.

Till de märkligaste kulturminnena inom fältet kan också räknas den s.k. Nyckelstenen på mälarstranden nedanför Torsätra kvarn. Nyckelstenen är ett stort flyttblock på vars ena sida 3 nycklar uppmålats i vit färg. Stenen utgjorde ett landmärke i segelleden till Sigtuna och avbildas till exempel i Suecia Antiqua et Hodierna. Numera är färgen helt bortvittrad, men blocket kan tydligt identifieras.

Långbacken, kommunens största gravfält.

Av Per-Olof Karlsson och Hans Borgström

Gravfältet

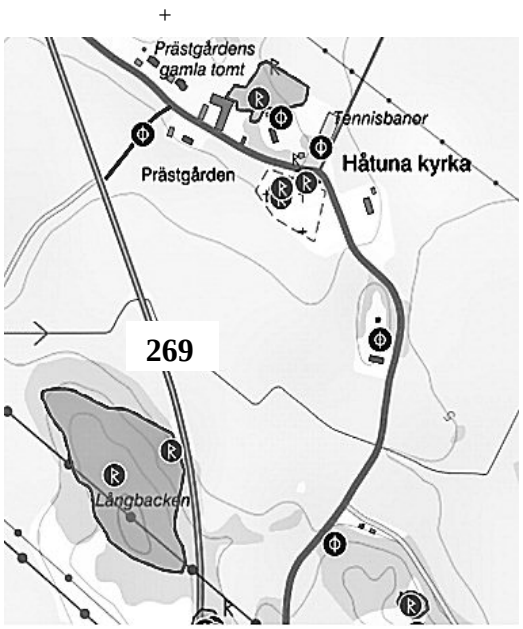

När man färdas på 269:an norrut från Bro och börjar se Håtuna kyrka på högersidan kanske man inte tänker på eller inte vet att skogsområdet på vänster sida om vägen döljer sig kommunens största forntida gravfältsområde Långbacken. Det är ett område som idag skulle ha kunnat vara en sevärdhet och ett rekreationsområde om inte vegetationen och övriga ingrepp i området gjort det svårtillgängligt och svårforcerat. Kanske en orsak att det idag för en anonym tillvaro.

Så var det förmodligen inte när fornforskaren, fältprästen och arkivarien Martin Aschaneus (levde 1575-1641) i början av 1600-talet skrev:

”*Opå Rååby ägor, i Norregärdet gent mot Håtuna kyrkio, på dän märkeliga och sköna de dödes, äldsta huijlowald… den Almennelige stora grafbackan*”

eller när juristen, diktaren (som bl.a skrev texten till Du gamla, du fria), fornforskaren och folkminnesforskaren Richard Dybeck (levde 1811-1877) skrev om samma plats 1860:

”*Denna trakts största samling af forngrafvar är å Långbacken på Råby och Skälsta egor, icke långt från Håtuna kyrka. Der står ock en bautasten... en ansenlig höjd hvars hela norra del är betäckt med ättehögar, kullar och stensättningar… Grafvarna äro många och olikartade. De granskades och beskrefvos. Med dem hafva sammanhängt de grafkullar och stenkretsar, hvilka förekomma å höjdens fortsättning norr ut mot Bjurstad…*”

Långbacken är ett utbrett skogs-och hagmarksområde med krön, avsatser och slänter med kraftiga moränavlagringar i den dalgång som finns där. Backens tidigare märkbara höjd har reducerats under årens lopp på grund av kreaturens trampande och århundraden av regn.

Senast gravfältet uppmärksammades var 1979-09-26 då RAÄ upprättade en inventeringsbok för området ur vilken man kan läsa följande :

*Gravfält, ca 330x150 m (NNV-SSÖ), bestående av ca 175 fornlämningar. Dessa utgöres av 34 högar, 123 runda stensättningar, 1 kvadratisk och ca 10 rektangulära stensättningar, fyra terrasser, **1 treudd**, 1 runsten, 1 rest sten och1 stensträng. Högarna är 5-12 m diam och 0,4-1,2 m h. Fyra ha rmittgrop. En har kantränna, 1 m br och 0,2 m djup. De runda stensättningarna är 3-10 m diam (vanl. 4-7 m) och 0,1-0,5 m h (vanl. 0,1-0,3 m). Övertorvade med i ytan enstaka till talrika 0,2-0,4 m stora stenar. Ett par har mittsten/-block. Sex har insjunkning. Tolv har helt eller delvis synlig kantkedja. Den kvadratiska stensättningen, belägen i mitten av fältet är 13 m gånger 13 m med en höjd av 0,7 m. Kantkedja, 0,4 m höjd, av 0,5-0,9 m långa block. De rektangulära stensättningarna, flertalet i ÖNÖ delen, är 4,8 x 3-5 m (Skilda längdriktningar) och 0,2-0,4 m höga. Övertorvade med i ytan 0,2-0,3 m stora stenar. Kantkedjor, delvis gemensamma ,0,2-0,4 m höga av 0,3-0,7 m lång block.*

Till det ovan sagda kan läggas följande kompetterande information om vad som finns i området:

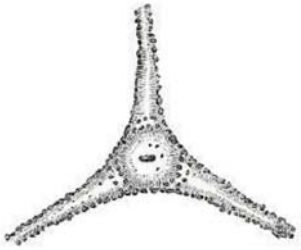

-Treudden (se fig t.h.) ligger i riktning NNV och har endast ett helt bevarat hörn

-Den resta stenen(bautasten) är 2 meter hög, 1,3 meter bred och 0,7 meter tjock.
-I områdets östra kant återfinns rester av fyra terrasser, 7 till 10 gånger 4 till 7 meter stora i nord-sydlig riktning och med stenskodda kanter 0,2 till 0,5 meter höga av block. De kan vara grunder efter en äldre boplats som har funnits på den tid när Håtunavikens strandlinje nådde upp till Långbacken.
-I gravfältets nordvästra kant ligger en cirka 75 meter lång stensträng som anses vara en rest från rensning av intilliggande åker.

Eftersom ingen utgrävning skett i området vet vi inte mer om områdets historia annat än att fynden antyder att fältet togs i anspråk under äldre järnåldern och var sedan i bruk åtminstone fram till vikingatidens slut. Idag får vi nöja oss med vetskapen att fältet rymmer många forntida hemligheter.

Råbystenen

Innanför skogskanten i östra delen av gravfältet finns en runsten som fått benämningen Råbystenen (bet. RAÄ U 661) och är en av Sveriges 30-tal *Ingvarsstenar*. Stenen finns på sin ursprungliga plats och är rest till minne av vikingahövdingen Ingvar den vittfarne. Det är en sten i grå granit som är 1,85 meter hög, 0,9 meter bred, och 0,5 meter tjock, vars höjd på de svagt imålade runorna är 7 cm.

Runstenen noterades under den andra halvan av 1600-talet av den dåvarande riksantikvarien och fornforskaren Johan Peringer (adlad Peringskiöld 1693, levde mellan 1654 och 1720) i hans bokverk ”*Monumenta Sveo-Gothorum*”:

”*Strax söder om Håtuna Kyrkia är Råby beläget, och här, wid wägen åt Sigtuna, är en hög söder upp åt full med steenlagda Grafvar, som wärde äre att märkias med denna nedan före stående Runesteen*”,

medan fornforskaren och riksantikvarien Johan Hadorph (levde 1630-1693) i boken ”*Rannsakningar efter Antikviteter*” noterade:

”*Wijdh een by Hether Råby, ståår några Ruunstenar, och emillan samma by och Prästgården wijdh wägen, ståår een Högh steen medh bookstäfwer*”

Ristningen består av två bandade runslingor utförda i två parallella rundjur i form av ormar som är parallellt fästade upptill och nedtill i koppel. I mitten, något nedtill, finns ett markant åttauddigt kristet kors. Den nedre korsarmen är vidfäst i det nedre kopplet. Korset ligger på ett ringornament med fyra utgående ovaler. Texten (blev uppmålad 1988) den mot öster vända tydliga väl bevarade runslingan i den jämna ytan (förutom i ristningens nedre högra hörn) på stenen lyder:

”*Gervi och Gulla reste denna sten efter Anund, sin fader. Han blev död österut med Ingvar. Gud hjälpe Anunds ande*”

Texten visar att stenen blivit rest av två systrar över sin fader som dräptes då han var en av deltagarna i det så kallade Ingvarståget. Striden som omtalas var en del av det sista större dokumenterade vikingatåg som gick mot Ryssland och beskrivet på 26 runstenar i Södermanland, Uppland, Västmanland och Östergötland. Det var då den ovan nämnde Ingvar (möjligen släkt med kung Erik Segersäll) och hans män mötte sitt öde antingen på Svarta Havet 1041 i en strid mot den grekiske kejsarens flotta, beskrivet i den isländska sagan ”*Yngvars saga viðförla*”

(Ingvar den vittfarnes saga), eller i Särkland som anses vara en fornnordisk benämning på regionerna kring Kaspiska Havet.

I hembygdsboken ”Det hände i Upplands-Bro” hämtar vi följande text:

Ett historiskt känt vikingatåg

Ingvars olyckliga färd anses vara det enda enskilda vikingatåget som finns återberättat genom andra historiska källor. En rysk krönika berättar om ett sjöslag mellan den grekiske kejsarens flotta och varjager, dvs. nordbor, i förening med ryssar. Denna strid ägde rum år 1043. Den ryska krönikören säger att fartygen förstördes av "grekisk eld". Den nordiska sagan berättar om strider med drakar och andra hiskliga vidunder.

I århundraden hade det varit omöjligt för befolkningen i Europas kustområden att skydda sig mot angrepp från de grundgående vikingaskeppen, som kunde slå till mot vilken strand som helst. Men nu hade man funnit ett medel mot dem. Fartyg gömda i Svarta havets vassar slungade brinnande eldbollar av beck, tjära, petroleum, svavel och salpeter mot de lättantändliga vikingaskeppen.

Ingvar den vittfarne

Vid denna Ingvarssten, (Råbystenen) , får vi således liksom på så många andra platser i kommunen anledning att belysa ett stycke svensk historia.

Även om Ingvar själv inte var Upplandsbro-bo har han nära geografisk anknytning till oss. Han anses nämligen av vissa forskare vara brorson till Olof Skötkonung i Sigtuna, som vid denna tidpunkt var att betrakta som huvudstad. Fornsigtuna, mindre än tre kilometer från runstenen, torde inte heller ha spelat ut sin roll som ett troligt centrum för den hedniska delen av befolkningen i dessa trakter.

Ingvar hade som ung gjort sig känd som kungens skicklige förhandlare och skatteindrivare bland folken vid södra Östersjökusten och han hade skaffat sig gott rykte. Det var därför inte svårt för honom att finna villiga medhjälpare till en färd långt in i Ryssland. Tre vintrar låg han med sin flotta hos kungen av Kiev, som var gift med Olof Skötkonungs dotter. Det var när han skulle hjälpa denne i kampen mot Konstantinopel, eller Miklagård som vikingarna kallade staden, som den stora olyckan hände.

På en del Ingvarstenar står det, att de fallna blivit kvar i ”Serkland”. Det var det land, till vilket sidenvarorna från Kina kom vid denna tid. Särk var ursprungligen detsamma som sidenskjorta och Sidenvägen, dvs. karavanvägen från Kina gick till Kaspiska havet där Serkland anses ha legat. Serkland kan därför tolkas som Sidenlandet, dvs. det land där man köpte siden.

Visste du

…att gården Nygård öster om Bro samhälle, där dagens stora lagercentral för KF än så länge finns (byggt 1967), härstammar från 1700-talet och att dess huvudbyggnad uppfördes 1828 och tillbyggdes 1927? Ägare från 1935 var regementsveterinär Ragnar Palm på K1 (dåvarande Livregementet till häst) där han hade regementets hästar på sommarbete, en man som för övrigt var riddare av Vasaorden. Från 1941 blev det 410 m² stora boningshuset i tre våningar uthyrt och använt som ett hem för 29 utvecklingsstörda manliga patienter, vilka bodde i 13 rum, där Erik Rexhammar och hans hustru Margareta var föreståndare. Huset blev kallat “Lövsätra” efter den tidigare platsens namn där hemmet låg dessförinnan.

Kära läsare. Forskning om ett kulturhistoriskt objekt är som att laga en sprucken vas. Det är ett ständigt sökande efter den gamla vasens bitar. Har man tur kan vasen bli helt återställd. Det vanliga är tyvärr att det till slut saknas bitar. Den här artikeln är en **första rapport** om hur långt UKF´s forskning kommit just nu om den kulturhistoriskt intressanta ”vasen” **Bro bageri** och huset där verksamheten var förlagd. I *Boken om Bro, Vi skriver i Upplands-Bro* och *Brobor berättar* hittar vi bitar i form av minnesbilder nertecknade av Brobor. Texterna visar att många människor i Bro minns något om bageriet. Bro Kyrkoarkiv ger oss viktiga bitar. Vår forskning har dock visat att vi behöver leta på många flera ställen (ex.vis Brogårdsarkivet) innan vi kan berätta hela historien om bageriet. Det dröjer innan vi är i mål. När vi samlat på oss mer information återkommer vi med en ny rapport.

Bilderna i denna rapport är hämtade från Boken om Bro.

Bro bageri

Av Hans Borgström och Per-Olof Karlsson

När Ernst och Ingrid Jonsson upphörde med sin bageriverksamhet i det stora huset på Bagarvägen den 29 september 1962 avslutades en minst 70-årig bageriepok i Bro. Det skulle dröja till 1994 när nästa epok inleddes med att Bageri Mazarin och Konditori startade sin verksamhet i Bro.

Bageriet hade sin verksamhet i det pampiga huset på sluttningen ovanför den plats som senare blev platsen för Viktor Jonssons affär och det gamla posthuset. Vår forskning kan just nu inte påstå annat än att byggnaden uppfördes någon gång under 1800-talet av greve Sparre på Bro Gård. Det är ett hus i två plan, källarvåning och vindsvåning. Stommen är uppförd i stortegel och en hög gråstenssockel. Fasaden kompletterades med putsdekorationer som putsrustik i bottenplanet, putsat band mellan våningsplanen och dekorativa fönsteromfattningar på andra våningen. Det blev ett pampigt hus som syntes vida omkring. Bilden t.v. som är från 1930-talet visar hur huset dominerar det gamla Bro. Det berättas att huset avsågs vara bostad åt inspektorn på Bro Gård och att denne skulle ha bra utsikt över Bro Gårds ägor. Husets storlek och läge bekräftar i någon mån att där bodde bo en person av stor betydelse. Övertid har husets fasad ändrats vid olika tillfällen. Under 1960-talet fick fastigheten en modern putsad fasad som helt ändrade den äldre fasaden.

Ägaren idag försöker därför att ge fastigheten en fasad som minner om ursprunget. Huset byggdes i enlighet med den ”standard” som rådde på 1800-talet dvs. inget VA, ingen CV, ingen El men vedspis i köket. Vattenfrågan ordnades med att vatten hämtades i en tunna från samhällets ”vattenhål” Charlottens källa. Värmen ordnades som vanligt med kakelugnar. Med dagens ögon sett måste man beundra människorna på den tiden för det tunga arbete man tvingades lägga ner för att få vardagen att fungera. Matlagning och efterföljande disk i fotogenlampans ljus var säkert ett ständigt besvär. 1918 kom el. till bygden men när den installerades i huset är oklart. 1940 installerades vattenburen värme i huset och ugnen moderniserades. Den gamla 32-plåtarsugnen ersattes med en 16 plåtars. Till en viss del byggdes bageriet om även 1952 bl.a. med en större enplans utbyggnad mot Bagarvägen med terrass ovanpå.

När startade bageriet?
Vår forskning kan i skrivande stund inte ge något svar på när bageriverksamheten startade i huset. Enligt en förekommande berättelse var huset ursprungligen ämnat som en bostad och sannolikt inte ett bageri. För att kunna fungera som bageri krävdes säkert någon form av ändrig i det ursprungliga huset. När denna ändring genomfördes och vari den bestod kan vi inte nu säga. Den gamla berättelsen ”a*tt den skånske inspektorn lade fram ett förslag till sin chef Johan Sparre om att* ***inrätta*** *ett bageri i huset”* bekräftar i någon mån vår tes att man måste göra en förändring i huset för att göra det möjligt att användas som bageri. Han ville med det *”lära invånarna i Bro att äta skånskt grovt rågbröd istället för det uppländska kletiga”*. I ett arrendekontrakt (se avsnitt Kontrakt från 1902 nedan) anges dessutom att det finns en bagarstuga på fastigheten dvs. den ändring vi förmodar har blivit utförd i huset. Greve Johan Sparres far överlåter 1882 allt bestämmande på Bro Gård till sonen Johan Sparre. Vi vill tro att det är någon gång efter 1882 som huset blir ett bageri. Klart är dock att en bagare skriver sig i Härnevi år 1896. och vad vi förmodar flyttade in i huset. Var det han som startade bageriet ?

Bagare Blixt 1896-1902
När Bagaren Carl Otto Blixt (född 1865 i Västra Ryd, gift 1890) flyttar till Härnevi 1896 den 28/11 med fru och barn bageriet får **kanske** sin första bagare dvs.1896 bli det år bageriet började sin verksamhet. Blixt blir änkling 1901 och avlider 1902. Vad som händer under hans sex år på bageriet är i skrivande stund okänt.

Bagare Olofsson 1902-1930
Efter Blixts bortgång 1902 hyr Greve Johan Sparre samma år ut Bro bageri till August Wihelm Olofsson (född 1864) från Stockholm. Han flyttar med fru och fyra barn till Härnevi i sept.1902. Två av barnen avlider senare i TBC. Hyresvillkoren är detaljerade och framgår av Kontraktet (Se slutet av artikeln). Olofssons avsikt med att hyra var naturligtvis att bedriva bageriverksamhet eftersom fastigheten inrymde ett bageri. Olofsson titulerade sig som bagare men var tydligen inte så road av att baka utan det fick två anställda bagare (Karlsson och Berggren) göra. Själv ägnade han sig åt att med häst och vagn distribuera brödet.

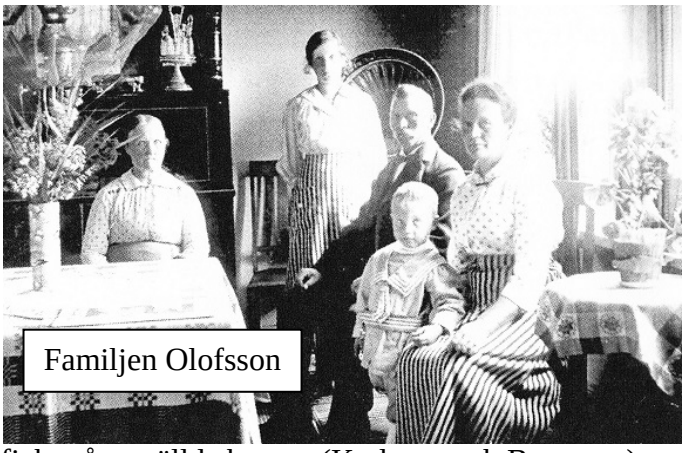
Familjen Olofsson

Vad som bakades är okänt men det är sannolikt att det grova skånska brödet var en av produkterna. Verksamheten var inte särskilt lönande. Broborna gillade inte det grova brödet. Om det var av den orsaken som Olofsson någon gång under hyrestiden 1902-1930 ”uppfann” den ekonomiska succén Brolimpan (se Receptet)” får bli en spekulation. Genom tillsatsen av sirap i degen blev brödet sötare och kanske inte så torrt. “Brolimpan” blev mycket populär. 90 limpor bakades varje dag och kördes ut med häst och vagn till ett 20-tal affärer i omgivningen, men fördes även med tåg in till Stockholm. Det var en god limpa.
Förmodligen gjorde framgången det möjligt för Olofsson att köpa fastigheten av Sparre. Klart är att han ägde fastigheten 1930 eftersom han nu hyr ut den till bagarbröderna **Ernst och Einar Jonsson**. Det skulle han inte kunnat göra om han fortfarande hyrde av Sparre. Som hyresvärd fick Olofsson bl.a. ordna med vatten till bageriet. Det hämtade Olofsson från “Charlottens källa”som låg invid Broån. Lasten utgjordes av två stora tunnor som sattes på en flakvagn och drogs av Olofssons vita häst som var

Recept Brolimpan

5 dl degspad-vatten
50 gr jäst
1,5 dl sirap
14 dl rågsikt
1 tsk salt
1 msk brödkryddor
jäs 30 min- lägg i formar
jäs i värmeugn med vatten i långpannan nederst i ugnen.
Grädda i formar 200 gr i 30 min.

känd i bygden som ”Ester Olofsson”. Tunnorna var stora ekfat med kran. Vad Olofsson i övigt ägnade sig åt som fastighetsägare är okänt. Man kan förmoda att han lämnade bagerislitet bakom sig för annan verksamhet. Det ryktas att han fick tillstånd att sälja pilsner av klass II men enbart upp till 25 buteljer i taget. Till saken hör att han av ordningsmakten varnades för att ha sålt pilsner till berusade, vilket var förbjudet enligt den kungliga förordningen som hade utfärdats den 11 juli 1919.

Bagare Jonsson 1931 - 1962

Berättelsen om perioden 1930-1962 har vi överlåtit till den siste ägaren av bageriet Ingrid Jonsson och hennes man Ernst. Ingrid kom till Bro 1931. När Ingrid träffat Ernst, vill de bilda familj och i det sammanhanget öppnades möjligheten att hyra bageriet. Ernst och hans bror Einar, som båda var bagare, hyrde det tillsammans. De startade 1 jan 1931 och var den tidigare bagaren Olofssons hyresgäster i 9 år när de 1940 fick köpa hela huset för 12000 kr och på så sätt blev de egna företagare.. I UKF:s bandinspelade intervjusamling ”Ortsbor berättar” kan vi lyssna till eller läsa Gudrun Sandéns transkription av Ingrid Jonssons berättelse om tiden som hyresgäst och egen företagare. Här nedan finner du ett utdrag ur Ingrids berättelse:

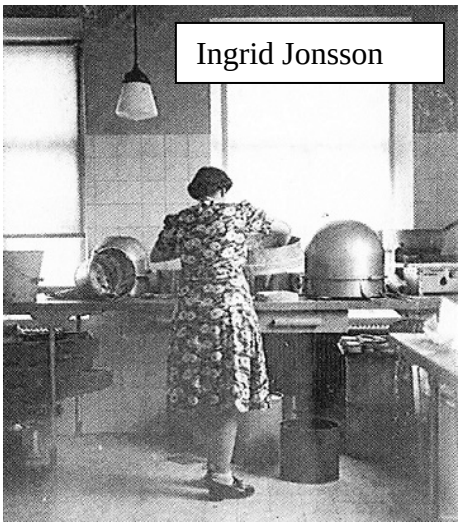
Ingrid Jonsson

”Bostaden. *Vi bodde i 1 rum och kök fram till 1940. Då hade vi fått 4 barn. Det fanns bara vedspis och inget vatten och avlopp. Vi hade också bageriarbetarna i maten. Till alla hushållsgöromål fanns en liten brödbutik, som skulle skötas. Varje vecka kom en dam och hjälpte till med tvätten. Det fanns en liten tvättstuga. Hon kom klockan 7 och gick klockan 6 och för det tog hon 3 kronor. Vi skulle hålla bageriarbetarna med arbetskläder. När de började fick de några omgångar, som vi sedan tvättade åt dem. Barnen fick vara med i bageriet och hjälpa till efter förmåga.*

När butikerna stängde vid sextiden ringde jag runt och tog upp deras beställningar till nästa dag. Sedan räknade jag ut hur mycket som skulle bakas av de olika sorterna. Det följde en följesedel med varje leverans och räkningarna skrev jag ut på söndagen och betalningen skedde på måndagen.

Arbetet i bageriet *På eftermiddagen ringde jag runt till butikerna och tog upp order till dagen därpå. Det fanns tryckta ordersedlar, som man fyllde i. Då kunde jag räkna ut hur mycket som behövde bakas. På lördagen när han körde iväg hade han räkningarna för veckan med sig, som betalades på måndag. Brödräknerskan packade lådorna till de olika butikerna och skulle alltid lägga rent papper i botten på lådan. Ernst startade sitt arbete mellan 1-2 på natten med att bära upp ur källaren, mjölk, mjöl och smör. Källaren var så kall att vi klarade oss utan is, men vi fick leverans från mejeriet varje dag. Först körde han wienerdegen och kavla den. Sedan väckte han mig och jag gjorde wienerbröden medan han körde småfranskorna. Jag bakade ut, så när bagarna kom klockan 6 var det bara att grädda. Klockan halv 7 kom flickorna, som skulle packa brödet, först franska och kubbar och senare långfranska och limporna. När vi började med kakor och konditorivaror packades det på eftermiddagarna. Man fick rätta sortimentet efter ugnsvärmen. På båda sidor i ugnen fanns rör, som det sprutade ånga ur, för franskbröden. Ugnen var vedeldad med meterved, som bagaren skulle klyva. Han lade sedan arbetet var avslutat för dagen veden i ugnen och den torkade. Ugnen höll värmen och kallnade aldrig helt. Glöden rakades ut. Det blev aldrig sot, då det var så varmt. Ångugnen var elektrisk. Vi bakade på ungefär 40 liter mjölk. Tidigare gjordes degen för hand i ett tråg, som stod under bakskivan, sedan fick vi elektrisk blandare. Man bakade efter hur mycket värme som gick ut. Sedan fick vi elvisp och kavlingsmaskin. Den var handdriven. En senare maskin delade degen i 30 bitar och formade dem runda. Det var ett jättearbete att hålla rätt på alla kuponger under kristiden. Bönderna lämnade*

mjöl och fick sitt hårda bröd bakat. Det gick åt 3-4 arbetare till att göra detta. Ingrid har 4 söner och 1 dotter. Vi hade ibland 10 bagare som bodde hos oss och alla i maten.

***Det egna bageriet**. Det första man gjorde som ägare till rörelsen, var att ordna en brunn. Tidigare hade man fått vatten hemkört från en källa, som kallades Charlottenbrunn, som låg invid Broån. Varje dag kördes två stora tunnor på en flakvagn till bageriet. Tunnorna var stora ekfat med kran, och man hämtade vattnet ute på gården. Man bakade matbröd och något kaffebröd, aldrig tårtor vid den här tiden. Arbetarna på gårdarna fick ju sin lön i stat och eftersom de inte hade möjlighet att mala själva, hämtade bagaren säden och körde till Bålsta kvarn. Sedan bakades av mjölet och brödet packades i säckar och levererades hos arbetarna. Man fick betala för transporter och arbete.*
Ugnen eldades med granved, som köptes från Önsta gård. Bageriarbetarens sista uppgift för dagen var att klyva meterveden. På kvällen lades veden i ugnen efter ett speciellt mönster, så att det bara var att tända på morgonen. När brasan brunnit ut, rakades kolen ut och de användes i en pannmur, som kokade vatten. Ångan från pannmuren hjälpte till att jäsa brödet, som lades på brädor uppe under taket. Det fanns ett lock till pannmuren med ett rör, som skickade upp ångan i taket. När jäsningen var klar, måste brödet torka en stund innan det gräddades. Man skickade in 4-5 limpor i taget i ugnen efter ett visst mönster, så att man kunde ta ut de som först blev färdiga. Värmen i vedugnen räckte hela dagen och även den elektriska ugnen värmdes upp på natten, då strömmen var billigast. Ovanpå bakugnen var ett mindre rum, där vi torkade det hårda rågbrödet och skorporna.

***Hjälpmedel.** Så småningom (efter 1945) köpte vi degmaskin med två grytor, så att man kunde köra limpdeg direkt efter franskbrödsdegen. Sedan kom vispmaskin och gräddblåsare. Bräckmaksin, som högg till lagom bitar och en runddrivare, som rullade 30 skopbullar på 1 min. Under kriget fick man köra runt och hämta råvaror lite här och var. Efter den tiden, när vi hade byggt tillbyggnaden kunde vi lagra på ett annat sätt. Då kunde vi ta hem 5 ton mjöl. Kungsörnen kom med mjöl, Margarinbolaget med margarin och det fanns äggleverantörer, som kom när man behövde. Sockersäckarna vägde 100 kilo. Verksamheten var som störst under sommaren, då alla sommargästerna från Ådölandet, Smidö och Solna skulle ha bröd. Många stannade till för att köpa i butiken, men affärerna behövde också mera bröd.*

***Krigstiden** Under kriget blev alla bagare inkallade. Då gällde det att få annat folk, som ibland inte alltid var så kunniga. Det föll på min lott att driva rörelsen och sköta inköp och begära alla tilldelningar man kunde få. Under den här tiden hade familjen sex barn. Dessutom skulle bageriarbetarna ha mat och bostad. Som mest hade vi tio extra sängar att bädda. Hälsovårdsnämnden var på alerten och det gällde att hålla lokaler och bagarna rena. Varje måndagsmorgon skulle de ha skjorta, byxor och förkläde rent. Det blev mycket tvätt. Det fanns en tvättstuga med pannmur på gården och jag fick hjälp av en tant från Brogård. Hon tog 3 kronor om dagen. Vattnet kom från en dålig brunn på gården, som gav litet vatten, men till tvätten dög det. De första 9 åren hyrde vi bageriet och då körde hyresvärden vatten i en tunna från Charlottenbrunn, som låg till höger efter kyrkvägen vid första kröken efter järnvägen. Källan förstördes när brandstationen byggdes, för då skulle där vara en branddamm, som tog bort vattnet från Charlottenbrunn. Då måste vi borra en 53 meter djup brunn på tomten.*

***Butiken** På 1940-talet började konditorivaror bakas och dessa såldes i en för ändamålet inrättad liten väldoftande butik i husets bottenvåning. Butiken hade sin ingång i husets huvudentré som vetter mot järnvägen.*

***Leverans.** Ernst hade två bilar, varav en T-ford, för att sköta de leveranser som inte gick via järnväg, men senare blev det skåpbilar. Under det andra världskriget användes gengas. Våra pojkar högg gengasved, så fort de kunde hålla i en yxa. Vi levererade till 15-20 butiker från Jakobsberg till Bålsta. Även butikerna i Håbo-Tibble och Västra-Ryd köpte vårt bröd.*

Under bageriets storhetstid levererades dagligen upp till 1000 bakelser till Thoresta och Kalmarsandbadet vid fina baddagar. Efter kriget ökade konditorivarorna mycket. Till Mors dag kunde det gå åt 350 tårtor, där de populäraste var prinsesstårta följd av gräddtårta och frukttårta för de som inte tyckte om marsipan.

Bageriet läggs ned. *Under femtiotalet kom de stora bagerierna, som blev svåra konkurrenter till oss. De lämnade 30% rabatt till affärerna. Vi kunde inte längre investera som tidigare och Ernst orkade inte längre arbeta lika hårt. Den 29 sept. 1962 stängde vi bageriet."*

Prislistan från 9 mars 1938.
En bulle, kubb och småfranska kostade 5 öre. 800 g limpa 50 öre. En mindre kostade 25 öre. Skorppåsar för 25 eller 50 öre st. Rågkakor 8 öre styck.

Kontrakt

Till Herr A B Olofsson upplåter jag på fem års tid, räknadt från den 1 instundande september 1902 till samma dag 1907, nedre våningen i bageriet vid Bro med dertill hörande bagarstuga jämte uthus och vedbod, matkällare, stallrum för 1 häst, rum för 2 st svin och 15 st höns samt cirka 1/3 tunnland jord på följande villkor:
Arrendet erlägges i förskott och halfårsvis med (trehundra kronor) 300 kr pr år. Emellan egaren och arrendatorn är öfverenskommet att såväl själfva bageriet som de till Herr Olofsson upplåtna rummen skola försättas i fullgodt skick med skyldighet för egaren och arrendatorn att gälda kostnaden härför till hälften hvardera.
Äfven upplåtes ett vindsrum för hvilket under första arrendeåret (1 sept 1902-s d 1903) icke betalas någon hyra, men under de följande åren 30 kr pr år.
Då det nu befintliga stallet och svinhuset icke äro användbara under vintern, så är öfverenskommelse gjord att ett nytt uthus innehållande stallrum för 1 häst och rum för 2 st svin samt plats för ca 15 st höns ska uppföras och skall kostnaden härför äfven drabba egaren och arrendatorn såsom förut sagt.
Arrendatorn har rättighet att på af jordegaren anvisad plats slå och berga hö i den s k Hernevibacken kring bageriet men förpliktigar sig att icke göra åverkan å vare sig nuvarande eller blifvande planteringar i samma backe och kommer bergningsrättigheten att upphöra om minsta åverkan genom vare sig egaren eller hans ombud skogvaktaren kan styrkas.
Arrendatorn eger icke rättighet att utan egarens medgifvande till annan person upplåta bageriet eller lokalen i öfvrigt.
Erlägges icke arrendet på bestämd tid den 1sta Sept och 1sta Mars är arrendatorn skyldig att omedelbart avflytta.
Då här ofvan omtalade reparationer och nybyggnader äro fullbordade, så skall hållas syn och är arrendatorn skyldig att vid afträdet aflemna såväl bageriet, bostadsrummen som uthusen i det skick som synesinstrumentet innehåller. Häraf 2ne exemplar antages:
Bro Gård 4 juni 1902
Johan Sparre
Arrendatorn A B Olofsson befrias från skyldighet att aflemna bageriet, bostadsrummen samt uthusen efter syn men förbinder sig att under arrendetiden vidmakthålla dessa lägenheter.
Johan Sparre
Förestående kontrakt godkännes.
Bro den 29/7 1902
A B Olofsson
Herr A B Olofssons egenhändiga namnteckning bevittna:
Alexis Kuylenstierna L J Gustafsson
Ingen utom arrendatorn eger rätt att slå och berga hö i den s k Hernevibacken.
Johan Sparre

Varg i kommunen

Av Per-Olof Karlsson

Från medeltiden fram till mitten av 1800-talet var vargen mera vanlig än den är i dag. Även i våra trakter fällde vargen gårdarnas kreatur. Fällor eller varggropar, eller till och med varggårdar, grävdes för att försöka få bukt med problemet. Rester av sådana finns fortfarande kvar i vår kommun.

Vargen var under 1800-talet ett stort hot mot gårdarnas boskap, men även mot människorna som drabbades hårt av hunger då vargarnas framfart ledde till att de dödade boskapen. Runt 1830 ska ”vargplågan”, som den då kallades för, ha varit som allra värst. Statistiken över vargdödad tamboskap under dessa år vittnar om problemets omfattning, med tiotusentals dödade får, getter, nötboskap och hästar om året, då människor mera sällan drabbades annat än av brist på mat då deras boskapsdjur dödades. Enbart under 1829 ska till exempel 465 hästar ha dödats av varg.

Genrebild av varggrop, från Vistorp i Västergötland

Mellan åren 1827 och 1839 dödades cirka 6790 vargar i Sverige, och den siste vargen som sköts i Uppland under den perioden var 1877.

Fångstgropar för varg byggdes/grävdes från medeltiden fram till 1800-talets sista hälft, och är historiskt sett en förhållandevis sen företeelse, och kan vara svåra att upptäcka i naturen. Varggroparna förekommer främst från mellersta till södra Sverige, där vi i vår kommun har kvar rester av ett antal sådana, se nedan i texten.

1815 skrev ständerna i Stockholm till Kunglig majestät om att varggropar inte var tillräckligt effektiva för ”skadedjurens utrotande”. Därför krävde man en förenkling av regelverket för en mer effektiv vargutrotning. Två år senare, den 12 mars år 1817, avslogs ständernas begäran om förenklad byråkrati kring utrotning av varg, med motivering att de åtgärder som först föreslogs redan var möjliga enligt den då gällande lagstiftningen: ”*Då sådana regler redan är genomförda har Kongl Maj:t inte ansett att någon ändring behövas utan Förordningen gäller*”

Bruket av fångstgropar förbjöds 1864, och vargen fridlystes 1966, men i vissa trakter anses bruket av fångstgropar ha funnits kvar långt in på 1900-talet. En av de platser där detta påstås ska ha inträffat är vid en av de varggropar som det finns rester kvar av nära **Draget i vår kommun,** där även en varggård fanns gjord. Folket som då bodde i vår kommun var med andra ord inte förskonade från vargens härjningar, då bland annat en varg slogs ihjäl 1745 i närheten av en kolarkoja i området av det dåtida **Norrboda nära Högbytorp** efter att ha rivit och skadat fem personer. 1846 genomfördes ett större jaktdrev mot vargarnas härjningar när landshövdingen ställde hela länets skogvaktar-

Rester efter varggropen vid Draget

personal på 1200 män till förfogande för ett så kallat “letskall” då man samlades vid **Ryssgraven** och drev varg ända fram till varggropen vid det nämnda **Draget** där man längs vägen hade satt upp flera kilometer långa vargnät eller jakttyg, där det även fanns en så kallad varggård. Även i dagens läge har varg eller dess fotspår siktats på olika platser i vår kommun, bland annat i närheten av Verkaviken 2012, nordost om Håbo-Tibble ut mot Sigtunafjärden under hösten 2015, och i början av 2018 då kommunens viltvårdares hund vid en undersökning ute i naturen fick vittring på en varg sedan stora spår i snön hade upptäckts i området, men någon mer åtgärd kunde av naturliga skäl inte genomföras då vargen är fridlyst.

Öster om det tidigare skogvaktartorpet **Kronbacka** nära Lejondalssjön på Bro häradsallmännings område ska rester av en annan sådan varggrop finnas, vilken i dag enbart är 3 meter i diameter och 0,85 meter djup. En liknande grop återfinns norr om Sätra gård, på den västra sidan av stora vägen mot Håtuna strax innan avfarten mot **Alby** och **Håbo-Tibble**, en grop som är 6 till 7 meter i diameter och 2 meter djup, och där en vall finns runt gropen. Varggropar gjordes även vid **Kvista,** där rester av en sådan finns placerad söder om Jurstagårdsvägen.

Förklaringar:

Varggrop:

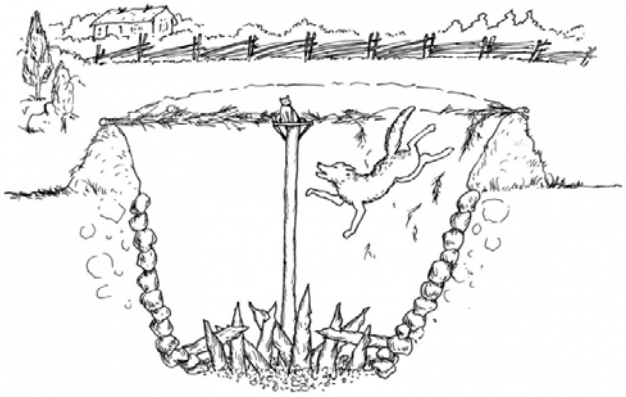

En varggrop brukar vara 5 till 10 meter i diameter och grävdes ner till närmare fyra meters djup med en uppkastad jordvall runt. Dessa gropar är ofta runda, men även rektangulära varggropar förekommer, och det finns andra gropar som har kallmurade stenväggar. Groparna var ofta övertäckta av ris, kvistar, gräs och mossa för att inte synas. I gropens botten fanns flera nedslagna spetsade pålar, där en i mitten var högre och överst var satt ett byte för vargen i form av en höna eller katt. Dessa gropar grävdes på åsar eller höjdryggar och andra smala landområden där man visste att varg ofta rörde sig. Placeringen var ingen slump utan byggde på jägarnas erfarenhet av djurets olika stigar och vandringsleder. Många fångstgropar grävdes ofta inom ett mindre område, men kunde även anläggas en och en (ansett att vara det vanligaste sättet), vilket dock ställde högre krav på valet av rätt och inte minst lämplig plats.

Vargtyg, vargnät eller jakttyg:
Det var normalt ett flera kilometer långt rep men som ibland kunde vara upp till en eller flera mil långa och som hade vimplar hängande i dem. Dessa rep fästes eller virades runt träd längs vägen mot en varggrop eller konstruerad varggård för att kunna styra in vargarna i riktning mot den gillrade fällan. I dag är dessa “tyg” istället oftast ersatta av högre staket i plast eller ståltråd som är uppsatta för att skydda gårdarnas boskap.

Varggård:
Detta var en fiffig konstruktion som kunde fånga in hela vargflockar, byggda genom att ett djupt dike grävdes i en fyrkant på lämpligt ställe på en plats där vargens vandringsled fanns, där den uppskottade jorden lades som en högre vall på utsidan av den utgrävda fyrkanten. På vallen byggdes en gärdsgård som lutade inåt mot diket, och i den inneslutna fyrkanten lades kadaver av självdöda djur som bönderna i trakten under jaktperioder var skyldiga att köra ut till varggården. När vargen eller vargflocken leddes dit vid skallgången eller jakten och djuren kände den lockande doften från dessa kadaver, så sprang djuren upp på gärdsgården och hoppade därifrån ner i den så kallade varggården. Det var när de skulle ut igen som deras problem uppstod, då det var för högt att hoppa upp från bottnen ut över gärdsgården och ut i friheten, och vargarna var fast och kunde på enkla sätt dödas av jägarna.